

ROMÁNKORI KÖEMLÉKEK AZ ÓBUDAI VÁRBÓL I.

Az óbudai lakótelep, majd az Árpád-híd–Flórián tér átépítése nyújtott lehetőséget arra, hogy a mai Kálvin közben, az álló református templom és plébániaépület körül húzódó középkori királyi, majd királynéi vár kutatása újból megindulhasson. Az új ásások – a lehetőségek korlátozott volta miatt – elsősorban az erődrendszer kutatására összpontosultak.

Az eddigi feltárások eredményeként előttünk kirajzolódó vár építéstörténete, alaprajzi elrendezése és leletanyaga alapján pontosan megegyezik a történeti adatokkal.¹ Két nagy építési periódus mutatható ki. Az első a vár felépülésével a 13. sz. elejére tehető, a második nagy átépítés a 14. sz. közepére, második felére utal, amikor is a vár Erzsébet királyné birtokába kerül. Erzsébet királyné, mint az óbudai nagy építető, a leletanyagból kimutathatóan palotáján is dolgoztatott.

Megállapíthatóvá vált, hogy a vár első építkezése a 13. sz. elején egy egységes koncepció keretében történt. Az első periódusban a vár teljes területén azonos kváderes falazási technikát alkalmaztak.²

Az új kutatások sajnos a vár épületegyüttesét nem nagyon érintették, így ezt az építési technikát – mint új ásást – a várfalakon mutatom be. A mai felszíntől kb. 6,50 m mélységben a szűzföldre alapoztak egy-két sor törtkövel, erre kváderfal épült, majd ugyanabban a falsíkban törtkövel folytatódott a várfal (1, 2. kép). Kutatásaink során ma már a vár mind a négy oldalán sikerült feltárnunk a külső- és belső várfal kisebb-nagyobb szakaszát, amely minden oldalon ugyanezt az építési technikát mutatja.³

A kváderek zömén kőfaragó jeleket találtunk (3–6. kép). Meg kell jegyeznünk, hogy néhány általánosabban használt kőfaragó jel mellett, mint pl. a nyíl és a kereszt, minden oldalon más és más jelet is találunk. Így csak a K-i oldalon volt „A” betűhöz hasonló jel, a Ny-i oldalon „O” betűhöz hasonló, az É-i oldalon pedig párhuzamos vonalak.

A várarak átlag 14–16 m széles, betöltéséből középkori, és sajnos helyenként majdnem az árok aljáig újkori anyag is került elő. Miután az újonnan előkerült köemlékek túlnyomó többsége a várárokból származó bontási és feltöltési anyag, egykori helyüket sajnos nem tudjuk meghatározni. Az újonnan előkerült leletanyag szoros kapcsolatban áll a már korábban előkerült faragványokkal.⁴ Úgy véljük ezért, hogy bár az ásások jelenleg is folynak – és reméljük folytatódni is fognak – az anyagfeldolgozás kezdeteként az új ásásokból előkerült kőanyag ismertetését kezdjük meg. Miután a leletanyag is egy zömében 13. sz.-i és 14. sz.-i csoportra oszlik, az időrendi sorrendet betartva az új románkori köemlékek leírását kezdjük meg.

1. 81.422.1. ltsz. (7. kép) Kemény mészkő bimbós oszlopfej, melyről a bimbók letörték. A lapos, gerinces

vonallal tagolt levelek szorosan összefogottak. Fedőlemeze sima lemeztag. Egy oldala a falba illesztéshez simára faragott. M.: h.: 23 cm, fedőlemez átm. 17 cm, talp átm.: 9 cm.

2. 81.421.1. ltsz. (8. kép) Kemény mészkő sárgás színű, nagyméretű bimbós oszlopfej bimbója. M.: h.: 12 cm, átm.: 11 cm.
3. 81.421.2. ltsz. (9. kép) Puha mészkőből készült ívsoros párkány töredéke. Függőleges homloklap–részű–horony–él–lemez–pálca–belső függőleges sík profilú. M.: h.: 26 cm, sz.: 17 cm, v.: 20 cm.
4. 81.421.3. ltsz. (10. kép) Puha mészkőből készült ívsoros párkány egy eleme. Függőleges homloklap–részű–horony–él–lemez–pálca–belső függőleges sík profilú. M.: m.: 26 cm, sz.: 39 cm, v.: 19 cm.
5. 81.421.4. ltsz. (11. kép) Sárgás színű kemény mészkőből készült ívsoros párkány saroktöredéke. Profilja: függőleges homloklap–gyémántmetszés–lemez–horony–hegyesszögben összefutó él–pálcátág–belső függőleges sík. A sarkon összefutó pálcák találkozása letört. A profil a sarok mindkét oldalán azonos. M.: m.: 20 cm, faragott oldalak sz.: 28, 23 cm.
6. 81.421.5. ltsz. (12. kép) Sárgás színű, kemény mészkőből készült faloszlopot tartó konzol töredéke. Ismétlődő lapos levélmintájából csak egy levél ép, mindkét szélén újabb levéllel folytatódik. A levelek alatt kettétört virágminta. A leveles konzol tetején lemez–párna–él–lemez (?) tagolású oszloplábazat maradványa. M.: h.: 20 cm, sz.: 18 cm, v.: 10 cm.
7. 81.423.1. ltsz. (13. kép) Sárgás színű kemény mészkőből készült kapu lábazati részének töredéke. Profilja: párna–derékszögű él (erősen töredezett)–horony–derékszögű él–pálcátág. Középső részén a hengertag letört. Hátoldalán az összeillesztéshez szolgáló két derékszögű bevágás van. M.: m.: 22 cm, h.: 38 cm, sz.: 29 cm.

A késő románkori növényi ornamentika legjellegesebb részletformája a bimbós oszlopfejzet.⁵ Ha a két oszlopfejzetünket összehasonlítjuk, az itt 1-es számmal jelölt oszlopfej hosszúkás, kiemelt gerincvonallal tagolt levelei valamivel korábbinak tűnnek, mint a 2-es számmal jelzett bimbó. Ez már naturalisztikusabb, dúsabban fésző, kagylószerűen kiképzett faragású. Hasonló jellegű bimbós oszlopfejek már a korábbi ásások folyamán is előkerültek a vár területéről.⁶ A bimbós oszlopfejzet főleg a 13. századi későromán építészetben lesz általánosan elterjedt és szinte valamennyi e korból származó épületünkön fellelhető, így Esztergomban, Gyulafehérváron, Jákon, Ócsán, Zsámbékon, stb.⁷

Az ásások folyamán előkerült ívsoros párkányok, melyeknek töredékeit itt 3–4–5-ös számmal jelöltük, ugyancsak általános díszítő elemek. Általában az épületek külső homlokzatán az egyes szintek elválasztására,

illetve tagolására használták. Darabjainkhoz rendkívül hasonlóak a Belvárosi Plébániatemplom, Jákon, Gyulafehérváron, stb. találhatóak. Miután a várban több épületrész is emeletes volt, mint pl. a torony, kápolna, esetleg a palota egyes szárnyai, az eltérő kőanyag és megmunkálás nem kell, hogy időbeli eltérést jelentsen töredékeink között.

Az itt 6-os számmal jelzett, rendkívül finom faragású, faloszlopot tartó konzoltöredék lapos levélmintájához közel áll az a levélminta, amely a Lux-féle első ásatásból származó oszlopfőn is megtalálható.⁸ Ez a típus jelentkezik Esztergomban, majd Jákon, Gyulafehérváron, stb. is.⁹

Jelen anyagközlésünk utolsó, 7-es számmal jelzett darabjának párja már a korábbi ásatások folyamán is

előkerült. A belső udvar díszesen kiképzett nyugati bejárati kapujának lábazata pontosan megegyezik ezzel az új darabbal.¹⁰

Az óbudai királyi vár ásatásaiból származó régebbi és új leletanyag teljes feldolgozása engedi majd csak meg, hogy következtetéseinket levonjuk, és meghatározhassuk azt a kultúrkört, kapcsolatokat, amelyek épületegyüttesünket, díszítő elemeit a magyar és európai művészet-történetben méltó helyére teheti. Ezek a darabok nem mondanak ellen annak az eddig kialakult értékelésnek, hogy az óbudai vár építkezései, mesterei Esztergomból indulnak és szoros kapcsolatban állnak a pilisi, gyulafehérvári, jáki, zsámbéki körrel.¹¹

Rövidítések

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae	Gerevich 1973	Gerevich L.: Budapest művészete az Árpád-korban. BpTört I. 1973, 351–401.
Altmann 1976	Altmann J.: Újabb kutatások az óbudai királyi, illetve királynéi vár területén. BpR 24/1. (1976) 249–255.	Gerevich 1938	Gerevich T.: Magyarország román kori emlékei. Budapest 1938.
BpMűeml	Budapest Műemlékei	Györffy 1973	Györffy Gy.: Budapest története az Árpád-korban. BpTört I. 1973, 217–349.
BpR	Budapest Régiségei	Lux 1916	Lux K.: Árpád kori építészeti maradványok Óbudán. Klny. MMérvn ÉpEgylKözl 1916.
BpTört	Budapest Története	MMérvnÉpEgylKözl	Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közölnye
Csemegi 1943	Csemegi J.: Hol állott egykor az óbudai királyi vár? Klny. MMérvn ÉpEgylKözl 1943.	Marosi 1975	Marosi E.: A gótika kezdetei Magyarországon. – Esztergom a 12–13. századi magyarországi művészetben. Kézirat, kandidátusi disszertáció. 1975.
Entz 1958	Entz G.: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest, 1958.		
Gerevich 1962	Gerevich L.: Kálvin köz 2–3–4. Az óbudai királynéi vár maradványai. BpMűeml II. 1962 372–382.		

Jegyzet

1. Györffy 1973, 276–280. – Gerevich 1973, 365–368. – Kubinyi A.: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig. BpTört II. 11–12. – Gerevich 1962, 372–382. – Altmann 1976, 249–255.
2. Lux 1916, 193–205. – Csemegi 1943, 1–11. – Gerevich 1962, 1973. – Altmann 1976. – Az ásatások 1974 óta folyamatosan tartanak.
3. A déli oldal külső várfalának kis szakaszát H. Kérdő Katalin tárta fel, és eredményeinek átengedését itt is megköszönöm.
4. Lux 1916. – Csemegi 1943. – Gerevich 1962.
5. Gerevich 1938, 139–140. – Marosi 1975.
6. Lux 1916. 4, 17, 18. kép.
7. Gerevich 1938. – Dercsényi D.: A jáki templom. Budapest, 1957. – Dercsényi D.: Román kori építészet Magyarországon. Budapest, 1972. – Entz G.: 1958. – Pest megye Műemlékei I. Budapest 1958. 574–588, – Pest megye Műemlékei II. Budapest 1958. 480–504. – Marosi 1975. – Marosi E.: A román kori művészete. Budapest 1972. – L. Gerevich: Pilis abbey a cultural center. ActaArchHung 29 (1977) 155–198. – Gerevich 1973, 365. – L. Gerevich: The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. Budapest, 1971.
8. Lux 1916. 1. kép.
9. Árpád kori kőfaragványok. Katalógus. A Székesfehérvári István Király Múzeum Közleményei. 1978. 132/c, 30. kép. – Gerevich 1938. CXLV, CXL. kép. – Entz 1958. 93. kép.
10. Gerevich 1962, 319–320. kép.
11. Marosi 1975.

MITTELALTERLICHE STEINDENKMÄLER AUS DER BURG VON ÓBUDA (I.)

Wir haben die Serie unserer Mitteilungen mit der Publizierung des romanischen Steinmaterials, das aus den Ausgrabungen der mittelalterlichen königlichen Burg, der späteren Burg der Königinnen, stammt, begonnen. Der Fundort befindet sich im dritten Bezirk von Budapest, im Kalvin köz, dort, wo heute die reformierte Kirche und das Pfarrhaus stehen.

Der Grossteil des Fundmaterials der neuen Ausgrabung kam aus dem Burggraben zum Vorschein, und kann somit vorerst topographisch nicht bewertet werden. Das Material stimmt mit dem Typ aus früherem Fundmaterial überein und bekräftigt jene Ansicht, wonach es sich um einen Teil des künstlerischen Kreises handelt, der von Esztergom ausgehend Ják, Gyulafehérvár, Zsámbék usw. umfasst.

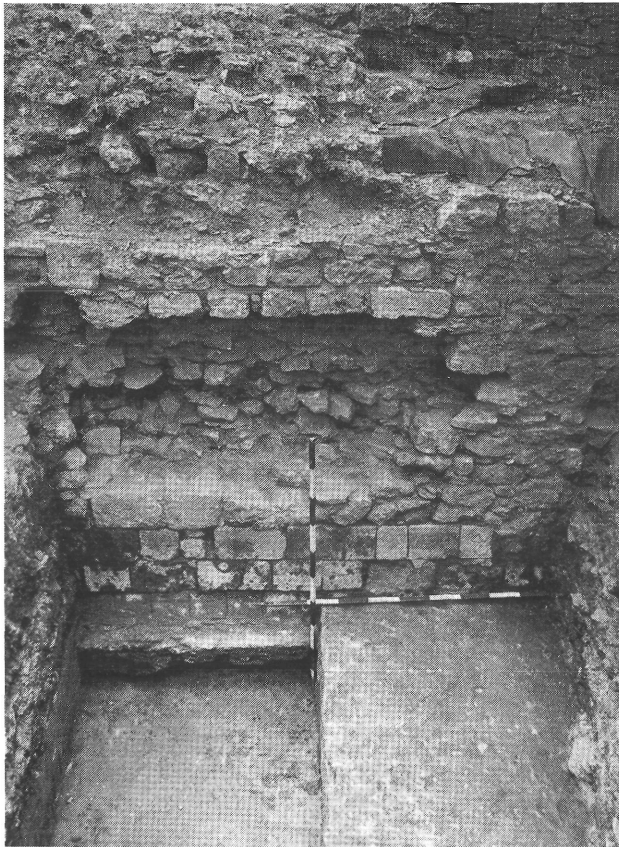
Abbildungen

- Abb. 1. Innere Burgmauer, von der O-Seite der Burg gesehen.
Abb. 2. Innere Burgmauer, von der N-Seite der Burg gesehen.
Abb. 3. Steinmetzzeichen an der östlichen Burgmauer.
Abb. 4. Steinmetzzeichen an der westlichen Burgmauer.
Abb. 5. Steinmetzzeichen an der nördlichen Burgmauer.

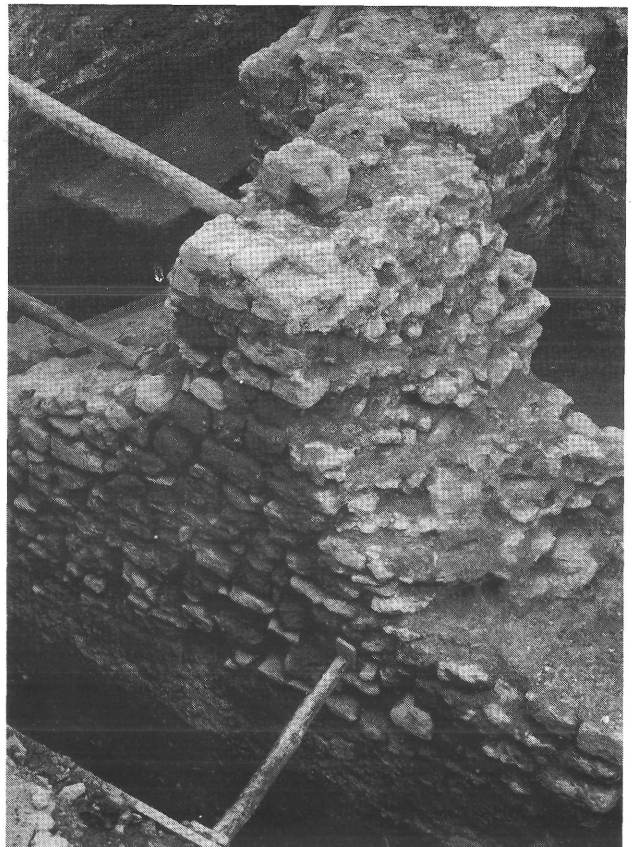
- Abb. 6. Zeichnungen von Steinmetzzeichen von der nördlichen und östlichen Burgmauer.
Abb. 7. Knospenkapitell.
Abb. 8. Knospe des Knospenkapitells.
Abb. 9. Bruchteil eines Arkadengesimses.
Abb. 10. Arkadengesims.
Abb. 11. Eckbruchstück eines Arkadengesims.
Abb. 12. Bruchstück eines Säulenkapitells (?).
Abb. 13. Torsockelbruchstück.

Képjegyzék

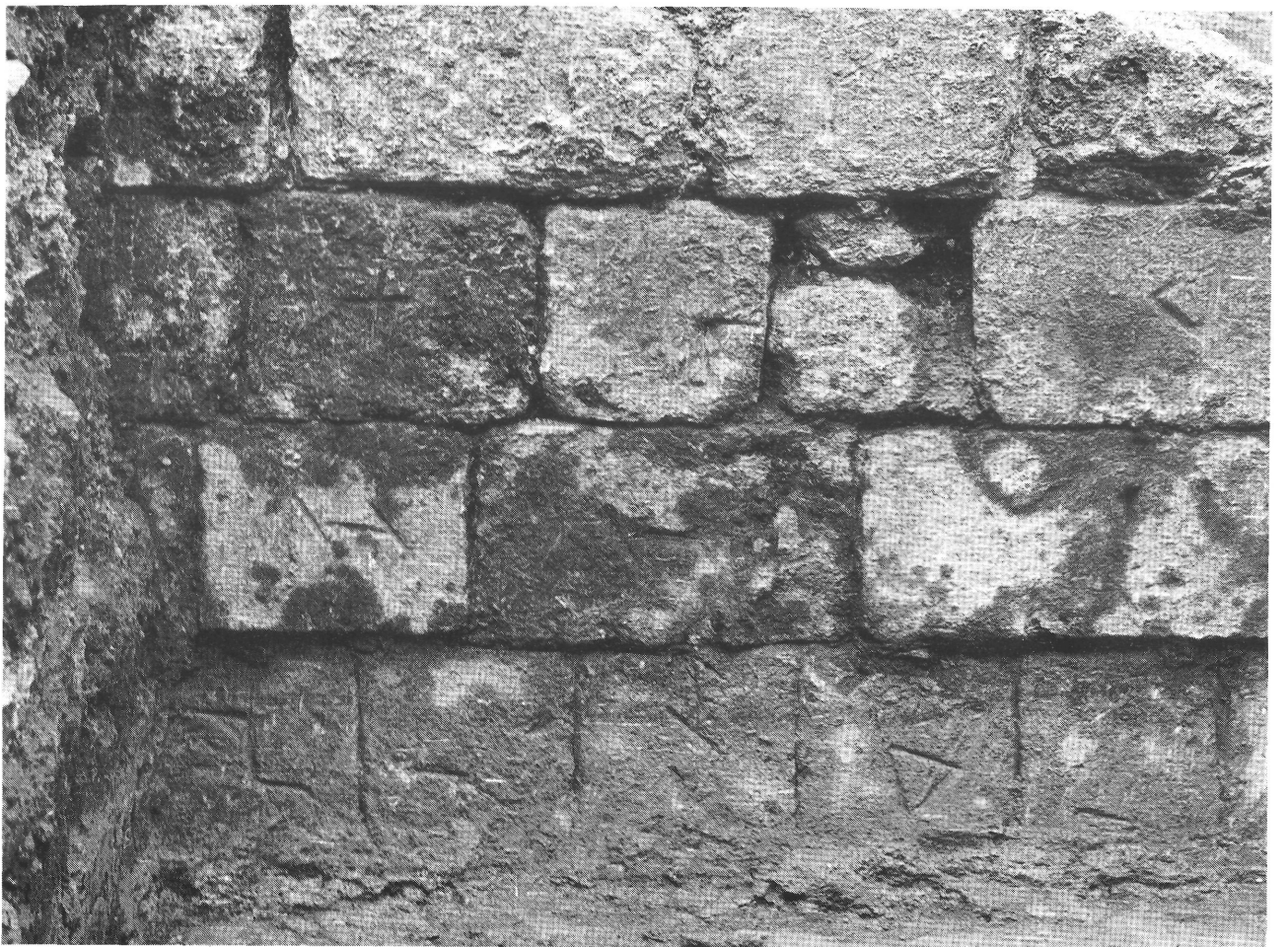
1. kép. Belső várfal a vár K-i oldalán
2. kép. Belső várfal a vár É-i oldalán
3. kép. Kőfaragó jelek a K-i várfalon
4. kép. Kőfaragó jelek a Ny-i várfalon
5. kép. Kőfaragó jelek az É-i várfalon
6. kép. Kőfaragó jelek rajzai az É-i és K-i várfalról
7. kép. Bimbós oszlopfő
8. kép. Bimbós oszlopfő bimbója
9. kép. Ívsoros párkány töredéke
10. kép. Ívsoros párkány
11. kép. Ívsoros párkány saroktöredéke
12. kép. Oszloplábazat (?) töredéke
13. kép. Kapu lábazati részének töredéke

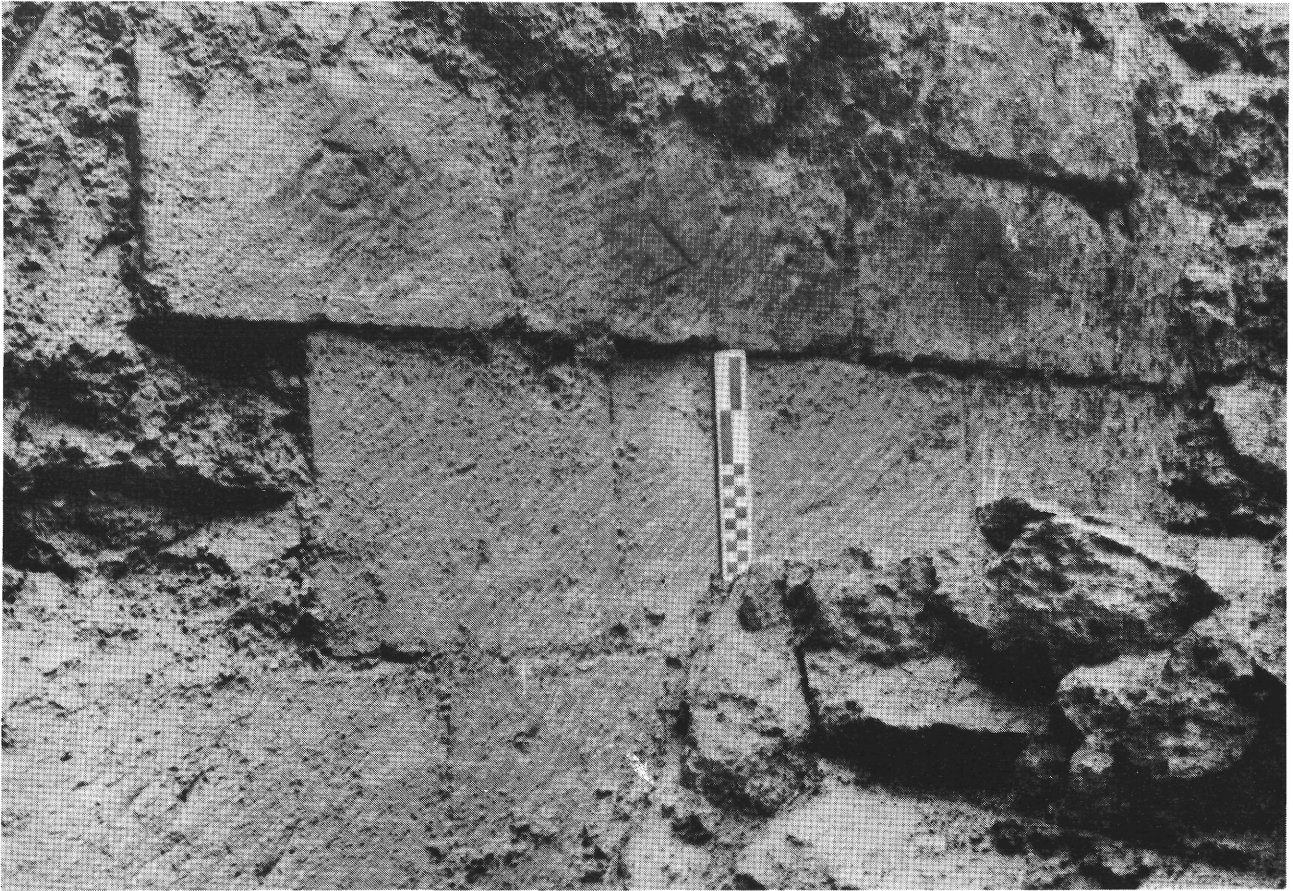
1

2

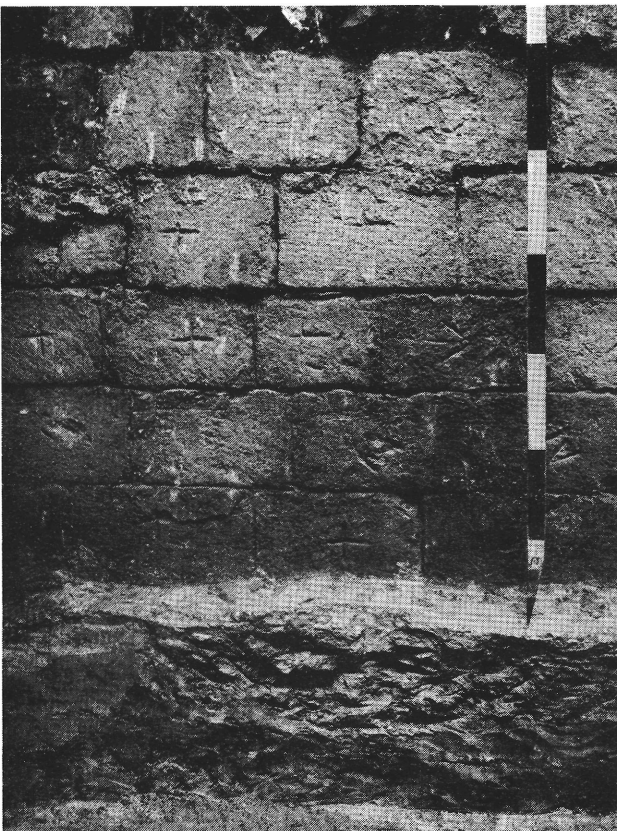

3

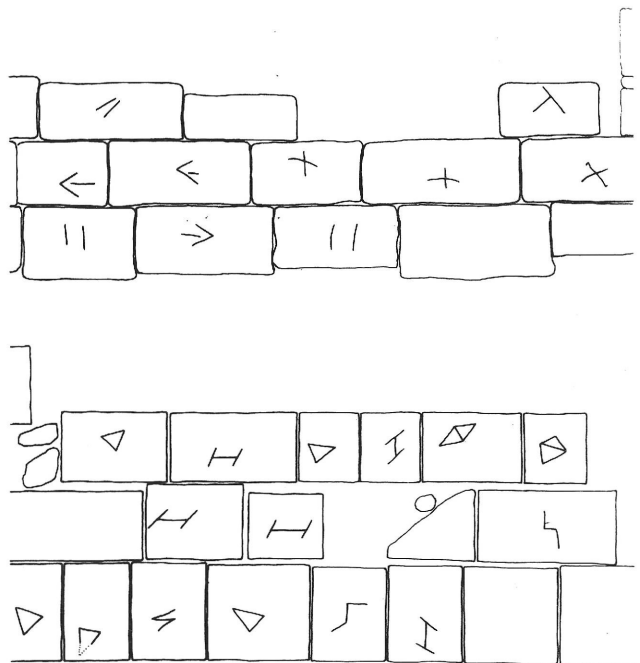

4

5

6

0 1m

7

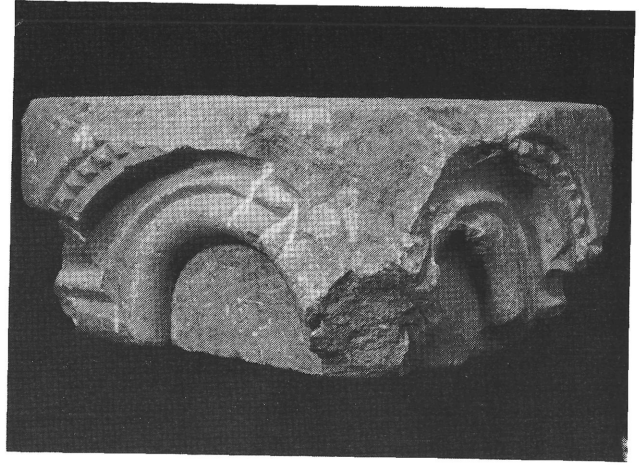
8

9

10

11

12

13